

Birgitte Oxe

- priorinden i Sankt Agnes Kloster

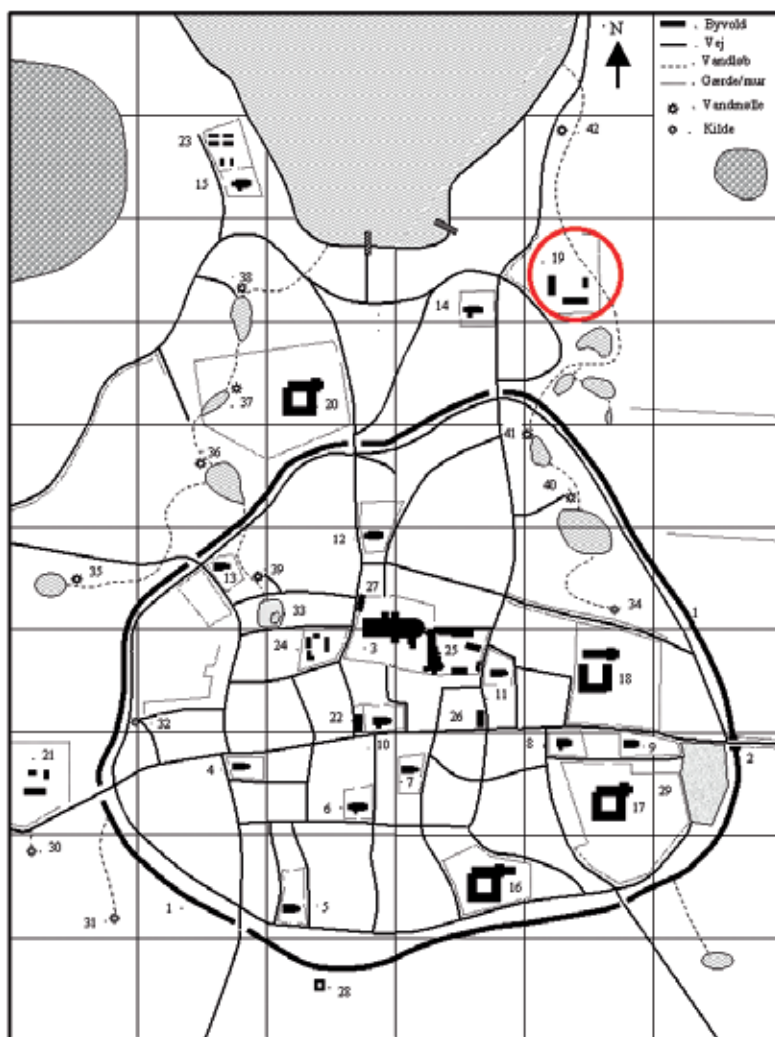
Af Jakob Zeuner

Vi skruer tiden tilbage til Roskilde omkring år 1500. Uden for bymuren mod nord på en bakketop med smuk udsigt over Roskilde fjord ligger Sankt Agnes Kloster. Her har det ligget i knap 250 år siden indvielsen i 1264.

Klosteret er et dominikanernonnekloster grundlagt af kong Erik Plovpenning's døtre, prinsesse Agnes og hendes søster Jutta, og begunstiget med kongelig beskyttelse og donationer, men fra begyndelse af 1500-årene begynder forhold-

Jakob Zeuner, 69 år, pens. Area Sales Manager, B.Sc.(E). Forfatter til bogen Sankt Agnes – fra nonnekloster til nutid, Roskilde 2015.

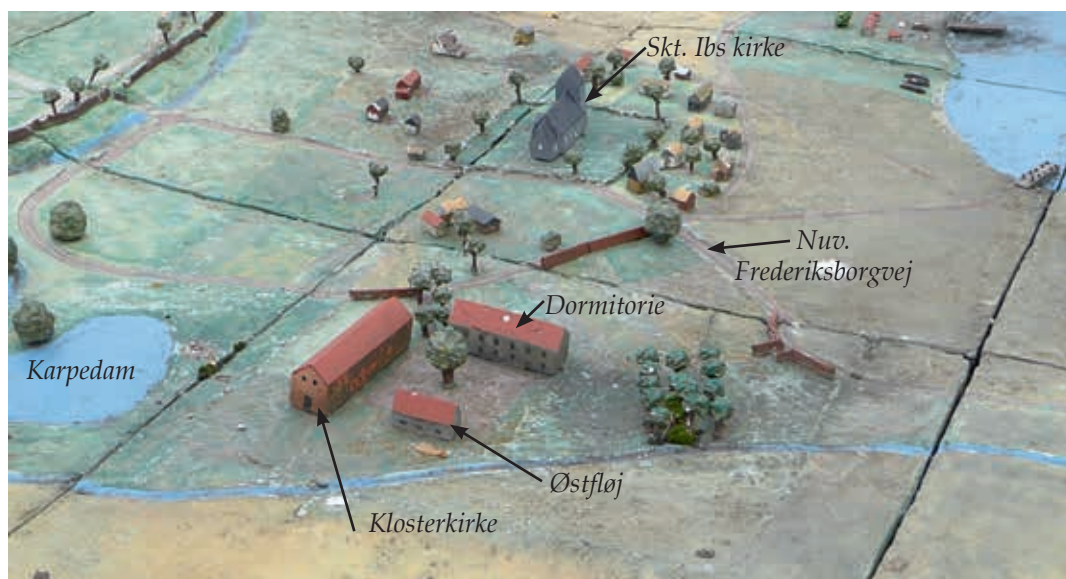

Sankt Agnes Kloster, der er et tiggerordens-kloster, ligger uden for bymuren ved den nordlige indfaldsvej, som også er pilgrimsruten mod Sydeuropa. Roskilde omkr. År 1400, tegnet af Finn Gaunaa.

dene at blive alvorlige. Økonomien halter, moralen blandt nonnerne er dårlig og forholdene så utålelige, at flere nonner slet og ret flygter og søger tilflugt i Vor Frue nonnekloster. Der er hverken penge til nonnernes beklædning eller den daglige forplejning. Som konsekvens heraf beslutter biskoppen og dominikanerordenens provincialminister, at hele klosterets drift skal reorganiseres og sættes under administration. De indsætter derfor i 1508 den tidligere bispelensmand Mads Eriksen Bølle som forstander med ansvar for økonomien. Priorinden hedder Birgitte Oxe. Sammen indfører de to en jordebog over alt det jordegods, der ikke er bortforpagtet, og de sørger for, at indtægterne for hver fæster føres ind, efterhånden som de indløber¹. Desuden får priorinden forbud mod at handle med klosterets gods uden bispens og ordenens samtykke, ligesom hun ikke må have mere end 30 søstre, hvoraf de 23 skal gå til kor med priorinden og tjene Gud, mens de øvrige skal passe klosterets stegers, kældre og andre praktiske sysler. Derudover bliver priorinden af ordenens provincialminister, Mathias, beordret til at stramme op på disciplinen. Herunder gælder at: *"Klosterets porte skal således være strengt lukkede såvel dag som nat året rundt for både mandfolk og kvindfolk"*².

Udsnit af Roskilde Miniby. Sankt Agnes Kloster. Klosterets grundplan er ukendt, så dette er blot en mulig udformning. Nord er til højre. Foto: Jakob Zeuner.

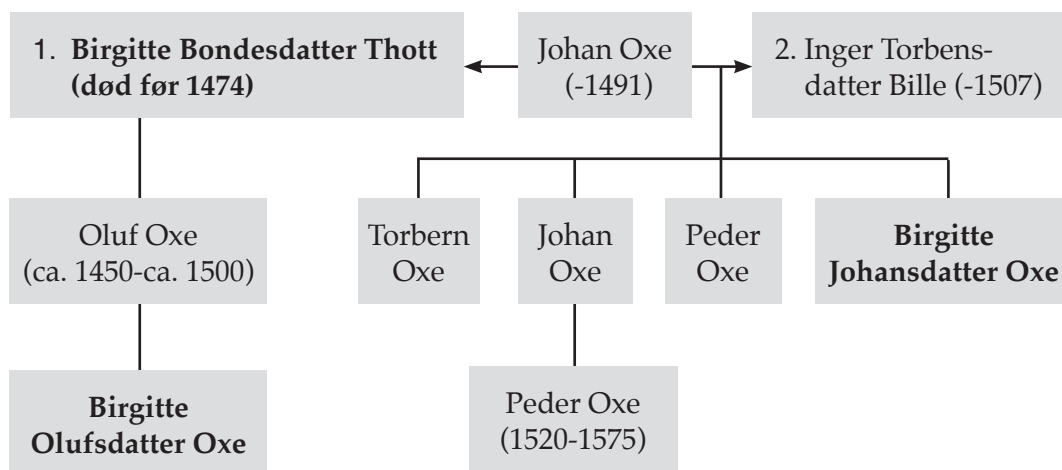
Det er helt klart en svær periode at stå i spidsen for klosterets drift. Vi ved derfor ikke, om Birgitte Oxe går frivilligt, eller om hun bliver gået, da kong Christian 2. i 1515 indsætter Mette Ivarsdatter Dyre som ny forstander. Hun bliver også priorinde. Fru Dyre er enke efter den svenske rigsforsstander

og en meget myndig dame. Måske er klosteret ikke stort nok til at rumme to så fremtrædende personligheder - eller også er Mette Dyre indsat, fordi Birgitte Oxe netop er død i 1515, som det hævdes visse steder. Men det er et åbent spørgsmål. Kilderne er sparsomme, og de få kilder, der findes, udlægges yderst forskelligt af historikere op gennem tiden.

Birgitte Oxe bliver nemlig ved med at figurere i diverse kilder fra både Sankt Agnes Kloster i Roskilde og fra Maribo Kloster helt frem til 1546, hvilket har ledt flere historikere til den antagelse, at det er priorinden fra Skt. Agnes, der har forladt Roskilde og er draget ned til Maribo. Det kan man dog stille et stort spørgsmålstegn ved. Hele tre kvinder bærer nemlig omkring år 1500 navnet Birgitte Oxe, og den ene af dem bliver i begyndelse af 1500-tallet nonne i Sankt Agnes Kloster i Roskilde. Flere historikere gør hende til en gennemgående person med et langt liv i både Sankt Agnes Kloster og Maribo Kloster, men som jeg skal eftervise, så er det langt fra helt så simpelt.

Oxe slægten

Det ligger uden for denne artikels rammer at gå ind i alle detaljer omkring de komplicerede forhold, som denne navnelighed giver anledning til. Vi vil derfor her koncentrere os om de to yngste kvinder:

1. Birgitte Olufsdatter Oxe er datter af Oluf Oxe og dennes hustru, Thale Jensdatter.
2. Birgitte Johansdatter Oxe er datter af Johan Oxe og hans anden hustru, Inger Torbernsdatter Bille, og dermed faster til Birgitte Olufsdatter.

Priorindens sigil-
stempel. Anvendt af
Birgitte Oxesdatter på
brevet fra 1508. Teksten
lyder: [SIGILLUM]
[PRI]ORISSE: SOR-
OR[UM] SCT AGNE-
TIS ROSKILDENSIS,
der kan oversættes til:
Søstrenes priorinde i
det roskildensiske Skt.
Agnes' segl. Figuren
viser den hellige Skt.
Agnes på bælet, foroven
Herrens velsignende
hånd. Tegnet af Th.
Bergh i Danske gejstlige
Sigiller fra Middelalde-
ren (432).

De er begge medlemmer af den mægtige Oxe-slægt, der har stor magt og indflydelse på dansk politik i det 15. og 16. århundrede. Hvilken af dem er det så, vi finder i Sankt Agnes Kloster?

Birgitte Olufsdatter Oxe

Det er Birgitte Olufsdatter. Hendes far, hr. Oluf Oxe, er en særdeles umådeholden mand, der sælger og pantsætter sit arvegods så hårdt, at hans kone og arvinger efter hans død omkring år 1500 må fragå arv og gæld. Enken, fru Thale, rejser derefter til Tyskland sammen med datteren Birgitte. Her gifter hun sig igen, men dør åbenbart kort tid efter, hvorefter den unge jomfru Birgitte vender tilbage til Danmark. Hun er nu forældreløs og bliver derfor en sårbar brik i et familiearveopgør.

Denne historie er bragt i flere kilder og historiske værker. Det ældste er et dokument forfattet af skriver Oluf Hammer fra ca. 1541.³ Heri bekræftes, at Birgitte Olufsdatter indtræder i Sankt Agnes Kloster, og at hun på det tidspunkt er forældreløs, og derfor bliver hendes fars halvbrødre, Torbern og Johan Oxe, hendes værger, og det er på deres foranledning, at hun bliver 'klostergiven'. Måske for at sikre hende et trygt liv med sikkerhed og underhold. Men måske også for at passivisere en arving efter Oluf Oxe. Torbern Oxe var jo en slesk herre, der nogle år senere, i 1517, blev dømt til døden og halshugget som følge af hans medvirken til Dyvekes død.

Den unge jomfru Oxe bliver derfor indsat i Sankt Agnes Kloster, og på en liste fra 1502 over nonnerne i klosteret optræder Birgitte Oxe som nonne nummer 12 ud af 23.⁴ Seks år senere, i 1508, er Birgitte Oxe blevet valgt til priorinde. Men herfra begynder navneforvirringen i litteraturen at sætte ind. I forbindelse med jomfru Birgittes priorindeperiode rejser Danmarks Adels Aarbog (DAA) pludselig tvivl, om det nu også er den tidligere nonne, Birgitte Olufsdatter, der er blevet valgt til priorinde, eller om det i virkeligheden skulle være hendes faster, Birgitte Johansdatter, der er tale om.⁵ Samtidig postuleres det, at priorinden sluttelig dør i klosteret i Roskilde i 1515.

Ingen af de kilder eller værker, som DAA henviser til, giver nogen indikation af dette forhold – eller om noget dødsår for den sags skyld. Det gør til gengæld historikeren Thelma Jexlev i 1976, da hun angiver priorinden som *Birgitte (Olufsdatter) Oxe*.⁶ Desværre uden kildeangivelse. Der er ikke fundet noget skudsikkert bevis på, at det er nonnen Birgitte Olufsdatter, der bliver priorinde, men vi ved, at priorinden

bliver valgt blandt klosterets nonner af hendes egne medsøstre. Det kræver normalt en vis anciennitet for at blive valgt som priorinde. Da vi ved, at det er Birgitte Olufsdatter, der optræder på klosterets nonneliste i 1502, og da det er kutyme at opstille disse lister efter anciennitetsorden, og eftersom der ikke forekommer andre Oxe-døtre på listen, er det ikke videre sandsynligt, at man i 1508 ville vælge en priorinde med kortere anciennitet end de gode og velegnede priorinde-emner, man allerede har. Det vil derfor være nærliggende at antage, at priorinde Oxe i 1508 er den samme nonne, som har været i klosteret mindst siden 1502, og at det derfor er Birgitte Olufsdatter, der er denne priorinde.

Det er en kendsgerning, at Mette Dyre i 1515 afløser Birgitte Oxe som priorinde, men om det er på grund af priorindens død, må der sættes et stort spørgsmålstegn ved. Oluf Hammer oplyser i sit brev fra 1541, pkt. 4, at Birgitte Olufsdatter Oxe døde i Sankt Agnes Kloster i Roskilde, - men desværre ikke hvornår. Hun er muligvis bare trådt tilbage som priorinde. Det er den udlægning, som historikeren Carl Neergaard giver i sit *Bidrag til Danmarks Klosterhistorie*.⁷ Som andre godsejende klostre består også Sankt Agnes Kloster i en periode efter reformationen, men det bliver nu administreret som et kongeligt len. Fra slutningen af 1530-erne er Børge Trolle lensmand og klosterforstander. Han får klosteret som pantelen af kronen mod at sørge for, at søstrene forplejes. De kan dog frit forlade klosteret, og i 1543 forlader Katrine Ovesdatter Daa som den første nonne Sankt Agnes Kloster.

Roskilde ca. år 1600 - før domkirken får sine karakteristiske spir. Sankt Agnes Kloster er revet ned, og tusindvis af sten er solgt og kørt bort. Resterne ses i forgrunden midt for. Nederlandske kunstner. Original på Staatsliche graphische Sammlung München.

Herefter er kun priorinden Anne Pedersdatter, subpriorinden Kirstine Eriksdatter og søster Birgitte Oxesdatter tilbage.⁸ To år senere forlader også Birgitte Roskilde. Carl Neergaard skriver om søster Birgitte og hendes tid som priorinde: "... vi kunne saaledes gennem disse Breve følge hende som Forstanderinde i Perioden fra 1508 til 1515; dermed forsvinder hun imidlertid ogsaa som Priorinde, men endnu mange Aar efter levede hun som simpel Conventssøster i Klostret, hvad det paa følgende Side meddelte Brev udviser. Fra St. Agnete Kloster drog hun imidlertid senere til Maribo, hvor vi træffe hende 1546, da Per Oxe til Gisselfeld lovede at yde hende en aarlig Understøttelse i Penge og Naturalier, saafremt hun vilde "være stille og rolig i Maribo Kloster og ikke komme i Tale-Porten at handle eller tale med nogen, uden at det var med nogle af hendes anbaarne Slægt og venner"".⁹

Den slags beretninger har det åbenbart med at blive gentaget op gennem tiden, for i 1976 viderebringer Thelma Jexlev historien næsten ordret: "Birgitte Oxe blev dog i klosteret en år-række som menig konventssøster. Efter reformationen foretrak hun at flytte til Maribo kloster, hvor hun opholder sig i alt fald 1545-46, da en slægtning lover at sørge for hendes underhold".¹⁰

Det brev, som Carl Neergaard henviser til, er et brev, som Børge Trolle i 1543 skriver i anledning af den første nonnes afrejse: "Jeg Børghe Trolde aff voben, tilsiuens mand for sancte Agnetis kloster y Roskilde, gører alle vitterligt, ath saasom ieg haffuer veritt offuer en venlig contract met erlighe oc velbyrdighe klosterjomfruer, klosters fuldmyndghe suorne søster, szom er syster Anne Pedersdaatter priorize ibidem, søster Kirstine Ericksdaatter subpririze ibidem, søster Børgitte Oxesdaatter och søster Karine Ousdaatter ibidem, att samme contract kandt dis christeligere och gudeligere holdis och gaa for segh, ..."¹¹

Der er altså stadig en søster Birgitte i Sankt Agnes kloster i perioden 1543-45, og hvis det er den tidligere priorinde, må vi konstatere, at de, der hævder, at hun skulle være død i 1515, er fejlagtige på dette punkt. Hun kan i så fald godt, som påstået ovenfor, have forladt Roskilde omkring 1545 og være rejst ned til Maribo Kloster. Hvis kilderne derimod har ret i, at Birgitte Olufsdatter faktisk er død i 1515, så må der være kommet en ny Birgitte Oxe ind i Sankt Agnes kloster. Det kan i så fald kun være Birgitte Johansdatter Oxe, idet fru Birgitte Thott Oxe allerede er død 40 år forinden. Hvis vi følger denne tanke, så må det være Birgitte Johansdatter, som Børge Trolle henviser til i sit brev fra 1543. Og så må det være hende og ikke den tidligere priorinde, der forlader Sankt Agnes i 1545 og rejser ned til Maribo. At der rent faktisk kommer en søster

Oxe i Maribo, bekræftes da også af et åbent brev udformet som en slags kontrakt mellem Birgitte Johansdatter og hendes nevø, den mægtige Peder Ox (1520-1575):

"Jeg Peder Ox til Gisselfeld kendes med dette mit åbne Brev, at jeg er så bleven overens med min kære Farsøster Søster Birgitte Oxesdatter, at eftersom hun har lovet og tilsagt mig, at hun vil være stille og rolig i Maribo Kloster, og ikke komme i Tale-Porten at handle eller tale med nogen, uden at det var med nogle af hendes anbarne Slægt og Venner, da har jeg lovet og tilsagt hende denne efterskrevne Hjælp at vil give hende årlig års udi hendes Livstid, som er først: Tyve Marck rede Penge, et Pund Mel og et Pund malt, ½ Tønde Smør, fire Sider Flæsk, tre Lam, tre Gæs, tyve Høns og ti Læs Ved, at yde og fornøje hende hvert År til gode Rede om Skt. Mikkelsdag, så længe hun holder mig samme Løfte og Tilsagn, som forskrevet står."¹²

Brevet er dateret 1. marts 1546. Dermed har vi slået fast, at der er indskrevet en søster Birgitte Oxesdatter i Maribo Kloster i 1546, og at det ikke er den tidligere priorinde fra Roskilde, men derimod hendes faster Birgitte Johansdatter.

Der er imidlertid også et andet dokument, som er knyttet til denne Birgitte Johansdatter Ox, nemlig et brev fra kong Chr. 3. dateret 1541.¹³ Inden Birgitte Ox dukker op i Maribo, er hun involveret i en heftig arvestrid mellem hendes magtfulde nevø, Peder Ox og dennes egen morfar, rigshofmester

1749. Klostreruinen er nu fjernet og erstattet en samling bindingsværksbygninger, kendt som Sankt Agneshusene. Tegning: Poul Grönvold.

Nu ligger resterne af det tidligere nonnekloster under denne bakke og under disse gamle huse, som delvis er bygget af muresten fra klostertiden. Hele områdets 750 års historie er nu beskrevet af denne forfatter. Set fra vest. Foto: Jakob Zeuner.

Mogens Gøye (ca. 1470-1544).¹⁴ Ja faktisk er begge ovenstående Oxe-jomfruer parter i den strid. Kampen mellem Peder Oxe og Mogens Gøye var hård, og beskyldninger om rævestreger fløj frit i luften. F.eks. blev Birgitte Johansdatters far og dennes bror, Torbern Oxe, beskyldt for at have sat deres niece, Birgitte Olufsdatter, i kloster i Roskilde. Og bagefter ladet hende overdrage dem sin arveret til Tordsø gods. Men fordi en klostergiven kvinde ikke kunne gøre noget sådant, da hun jo skulle frasige sig arveretten, når hun gik i kloster, blev Torbern Oxe beskyldt for at have tilbagedateret overdragelsen til før Birgitte Olufsdatter blev klostergiven. Det var ovenikøbet brødrenes egen søster, Birgitte Johansdatter Oxe, der havde sladret til Mogens Gøyes skriver, ovennævnte Oluf Hammer. Beretningen om arvefrafaldet efter Oluf Oxe og de 2 x Birgitte Oxes medvirken er beskrevet i det partsindlæg, som vi mødte ovenfor som dokumentet fra Oluf Hammer.³

Birgitte Johansdatter kan altså godt have opholdt sig i Roskilde i 1543-45 og derfra være flyttet ned til Maribo. Der foreligger en liste over kendte nonner i Maribo ca. 1530-1620, og på den figurerer kun én Birgitte Oxe,¹⁵ og vi ved nu, at det er Birgitte Johansdatter og ikke Olufsdatter, der opholder sig i Maribo Kloster i 1546. Vi må derfor konstatere, at der på det foreliggende grundlag ikke er belæg for, at det skulle være den tidligere priorinde Birgitte Olufsdatter, der er rejst fra Roskilde ned til Maribo, som angivet ovenfor af bl.a. Carl Neergaard og Thelma Jexlev.

Konklusion

Generelt må man konstatere, at kilderne for middelalderens kvindeskikkelser er sparsomme, og især for de ugifte jomfruer. Kvinder er typisk skildret i forbindelse med deres mænds position og virke, eller som enker i forbindelse med arvesager og som bestyrer af store formuer og godser. De

ugifte kvinder efterlader sig kun få spor i de skriftelige kilder, og når de endelig gør, så er disse ofte så upræcise, at det kan give anledning til misforståelse og mistolkninger for efterkommere og historisk interesserede. Herover har vi set et eksempel på tre kvindeskæbner, der, på grund af samme for- og slægtsnavn, har fået flettet skæbnetrådene godt og grundigt sammen i eftertidens beretninger.

På baggrund af ovenstående udredning må vi antage følgende:

- Det er Birgitte Olufsdatter, der er nonne i Sankt Agnes Kloster, og som senere bliver vagt til priorinde samme sted.
- Hun dør sandsynligvis i klosteret i Roskilde, og muligvis i 1515.
- Der er ikke belæg for, at det skulle være hende, der rejser ned til Maribo Kloster.
- Der er en menig konventsnonne ved navn Birgitte Oxe i Sankt Agnes kloster i perioden 1543-45, og det kan være Birgitte Johansdatter Oxe.
- Det er Birgitte Johansdatter Oxe, der bor i Maribo Kloster omkring 1546.

Der vil uden tvivl stadig kunne stilles spørgsmålstegn ved dette forsøg på en udredning, og en yderligere afklaring kan kun hilses velkommen.

Noter

- ¹ Mads Eriksen Bølle afløste Didriks Friis' ukendte efterfølger. Jexlev 2001 s. 34
- ² Broder Mathias' Brev om den Skik som skal holdes i St. Agnetes kloster i Roskilde 12 maj 1508. Gengivet i Danske Magazin, 4. Række, 1. Bind (1864), s. 360 - 361. Netversion: <http://bit.ly/1GHY0PY>
- ³ Oluf Hammer er Mogens Gøyes skriver, og hans brev er et partsindlæg i en arvesag anlagt af Peder Oxe vedr. Birgittes far, Oluf Oxes, pantsatte ejendom Tordsø i Skåne. Det opstiller 7 punkter om hr. Olufs familie. Citeret i Ryge 1765 s. 50.
- ⁴ Afladsbrev 19. aug. 1502 udstedt af kardinal Raymundus. Neergaard s. 750
- ⁵ Danmarks Adels Aarbog 1907, s. 341 (der henviser til note 2 og Neergaard s. 755 f.)
- ⁶ Jexlev 1976 s. 8-9.
- ⁷ Neergaard s. 755.
- ⁸ Neergaard s. 756, hvor Børge Trolle og Karin Ovesdatters breve om afskeden er citeret. Trolles brev indeholder navnene på de tilbageværende nonner i 1543.
- ⁹ Se note 7.
- ¹⁰ Se note 6.

- ¹¹ Se note 8.
- ¹² Kall Rasmussen, s. 153. (Nutidig sprogtilpasning v. JZ). Også delvist gengivet af Rørdam s. 757.
- ¹³ Åbent brev fra kong Chr. 3. dateret 1541, citeret i Ryge s. 51.
- ¹⁴ Mogens Gøye er altså far til Birgitte Oxes tante, Mette Mogensdatter, som Birgitte stævnedes i 1537 iflg DAA s. 344.
- ¹⁵ Kaare Rübner Jørgensen: Kendte nonner i Maribo ca. 1530-1620, <http://www.ruebnerus.dk/page20f.html>.

Litteraturliste:

- Andersen, Michael: Rigets hovedby, *Roskilde bys historie – tiden indtil 1536* (red. Frank A. Birkebæk, Ernst Verwohlt og Mette Høj), Roskilde 1992, s. 198-212.
- Brev om den Skik som skal holdes i St. Agnetes Kloster i Roskilde 12 Maj 1508, *Danske Magazin*, 4. Række, 1. bd., Kjøbenhavn 1864.
- Danmarks Adels Aarbog*, 1907. Kjøbenhavn 1907.
- Danske Magazin*, 3. Række, 1. bd. og 6. bd., Kjøbenhavn 1860 samt 4. række, 1. bd., Kjøbenhavn 1864.
- Etting, Vivian: Tiderne skifter, *Roskilde bys historie – tiden indtil 1536* (red. Frank A. Birkebæk, Ernst Verwohlt og Mette Høj), Roskilde 1992, s. 380-382.
- Jexlev, Thelma: Fra dansk senmiddelalder - Nogle kildestudier, Odense 1976.
- Jexlev, Thelma: Roskilde Sankt Agnete Klosters jordebøger og regnskaber 1508-1515, København 2001.
- Neergaard, Carl: Bidrag til Danmarks Klosterhistorie. *Kirkehistoriske Samlinger*, 4.rk. 1. bd., ved H.F. Rørdam og T.S. Rørdam, Kjøbenhavn 1889-91, s. 741-757.
- Petersen, Henry: Danske Sigiller fra Middelalderen, Kjøbenhavn 1886. Online version på <http://bit.ly/1QvrA0J>.
- Rasmussen, A. Kall: Historisk-topographiske Efterretninger om Musse Herred paa Laaland, Kjøbenhavn 1866.
- Regesta Diplomatica Historiæ Danicæ* (Chronologisk Fortegnelse over hidtil trykte Diplomer og andre Brevskaber), Anden Række, første Binds første Afdeling, Kjøbenhavn 1895.
- Ryge, Andreas Nicolaus: Peder Oxes til Gisselfeld. Danmarks Riges Raads og hofmesters Liv og Levnets Beskrivelse, af mange authentique Breve og Documenter. Kjøbenhavn 1765.
- Rørdam Holger F.: En Overenskomst angaaende en Klosterjomfrues Forhold og Underholdning i Maribo, *Ny Kirkehistoriske Samlinger*, 2. rk., 2. bd. ved H.F. Rørdam og T.S. Rørdam, Kjøbenhavn 1860-62, s. 757-758.
- Troels-Lund, Troels: Dagligt Liv i Norden IV, Tolvte Bog, København 1929-1931.
- Troels-Lund, Troels: Historiske Fortællinger - Tider og Tanker, II Bind, København og Kristiania 1911.
- Troels-Lund, Troels: Peder Oxe – et historisk Billed, København 1906.
- Zeuner, Jakob: Sankt Agnes – fra nonnekloster til nutid. Et stykke kulturarv gennem 750 år, Roskilde 2015.